
Wstęp

Niniejszy zbiór artykułów prezentuje problematykę zdrowia i niepełnosprawności w sposób interdyscyplinarny, podkreślając znaczenie czynników psychologicznych oraz kulturowych.

Idea przygotowania tomu zrodziła się w Katedrze Psychologii Zdrowia i Rehabilitacji Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, której pracownicy, doktoranci i współpracownicy prowadzą badania nad zjawiskami związanymi z percepcją oraz definiowaniem zdrowia i niepełnosprawności z perspektywy wielorakich kontekstów kulturowych.

Niniejszy zbiór jest kontynuacją trzech wcześniejszych tomów zatytułowanych: *Kulturowe i społeczne aspekty niepełnosprawności*, *Kulturowe oraz społeczne aspekty zdrowia i obrazu ciała* oraz *Zdrowie i choroba. Funkcjonowanie psychospołeczne i zawodowe*, wydanych również przez Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Prezentowany tom, w zamyśle autorów i redaktorów, jest przykładem współczesnej refleksji nad nowymi kierunkami rozwoju psychologii rehabilitacji. Obecnie nie tylko podkreśla się istotność działań nastawionych na dobro odbiorcy oddziaływań rehabilitacyjnych w rodzaju wzmocnienia (ang. *empowerment*) podmiotowości osób rehabilitowanych czy planowania działań skoncentrowanych na beneficjencie (ang. *person-centered planning*), lecz także umożliwianie rozwoju perspektywy emicznej, poprzez wspieranie ruchów samoorganizujących, kulturotwórczych osób niepełnosprawnych. Dzięki temu coraz więcej osób z niepełnosprawnością ma szansę stać się ekspertami w zakresie własnego rozwoju i partnerami sprawnych specjalistów w procesie rehabilitacji. Jest to realizacja zasady podnoszonej przez aktywne środowiska osób niepełnosprawnych, znanej jako „nic o nas bez nas”.

Prezentowane treści wskazują, że znajomość kontekstu kulturowego może być jednym z ważniejszych czynników sukcesu procesu rehabilitacji. Niezależnie bowiem od tego, czy pracujemy z osobami niepełnosprawnymi świadomymi swojej odmienności kulturowej, czy z imigrantami, którzy pochodzą z odmiennych kultur etnicznych, adekwatność metod powstałych i znormalizowanych na populacji kultury, z której pochodzi specjalista, może zniekształcać obraz diagnostyczny, powstający w efekcie użycia tak przygotowanych narzędzi. Za narzędzie diagnostyczne należy również uważać doświadczenie diagnosty,

nabyte z reguły w jednym kontekście kulturowym. Nieuświadomienie opisanych procesów może narażać specjalistów rehabilitacji na działanie zgodnie ze stereotypami podzielanymi we własnej grupie odniesienia i ograniczać zakres oferowanej pomocy.

Sądzymy zatem, że znajomość różnic kulturowych w coraz bardziej wielokulturowym otoczeniu pozwoli obecnym i przyszłym specjalistom rehabilitacji na rozwijanie umiejętności pracy z bardzo różnorodną grupą osób.

Tom składa się z jedenastu artykułów pogrupowanych w trzech częściach.

Pierwsza część obejmuje analizę znaczenia czynników kulturowych związanych z dbaniem o własne zdrowie. W rozdziale pierwszym Olga Kęska oraz Kamilla Bargiel-Matusiewicz zwracają uwagę na kulturowy kontekst dbania o własne zdrowie w grupie osób z cukrzycą typu 2. Autorki wskazują, że pewne wzorce kulturowe, poprzez wartości, jakie są dzięki nim promowane, mogą utrudniać przestrzeganie zaleceń lekarskich, szczególnie w odniesieniu do wskazań związanych z dietą. W kolejnym rozdziale Lia Sayadyan omawia problem dostępności usług medycznych dla kobiet z niepełnosprawnością w Armenii. Autorka analizuje przyczyny i skutki problemów, jakie pojawiają się w tym zakresie.

Drugą część zbioru poświęcono kulturowym kontekstom percepcji niepełnosprawności oraz działań podejmowanych wobec osób z niepełnosprawnością. W pierwszym rozdziale tej części Elżbieta Zakrzewska-Manterys opisuje niepełnosprawność w kontekście badań socjologicznych. Autorka wskazuje zarówno kontekst historyczny, jak i bardziej współczesne teorie socjologiczne, które odwołują się do pojęcia zdrowia, choroby oraz niepełnosprawności.

W kolejnym rozdziale Piotr Tomaszewski i Ewelina Moroń przedstawiają dwa różne sposoby definiowania głuchoty (medyczny oraz socjokulturowy) oraz konsekwencje przyjęcia określonego sposobu rozumienia głuchoty. Autorzy próbują również odpowiedzieć na pytanie o możliwość współwystępowania obu paradygmatów i odejścia od jednoznacznego definiowania głuchoty. Rozdział autorstwa Rafała Dziurli jest kontynuacją zagadnień, jakie ten autor wprowadził w poprzednim zbiorze pt. *Kulturowe i społeczne aspekty niepełnosprawności*. Koncepcja kierunku dopasowania kulturowego została tutaj poddana operacjonalizacji. Badania przeprowadzono w środowisku pracowniczym na próbie osób sprawnych, które mają codzienny kontakt zawodowy z osobami niepełnosprawnymi. Wyniki wskazują na zróżnicowanie profilu kierunku dopasowania kulturowego m.in. w zależności od zajmowanego miejsca w hierarchii pracowniczej, jak również rodzaju niepełnosprawności współpracowników.

Kolejny rozdział dotyczy znajomości pojęcia „niepełnosprawność” wśród dzieci w wieku przedszkolnym oraz czynników, które mogą ją determinować. Jego autorka, Joanna Kowalska, opisuje własne, pilotażowe badania nad tym

zagadnieniem prowadzone wśród 4–5-latków z warszawskich i podwarszawskich przedszkoli. W kolejnym rozdziale Rafał Kawa koncentruje się na diagnozie zaburzeń ze spektrum autyzmu. Autor, powołując się na badania dotyczące częstości występowania zaburzeń ze spektrum autyzmu wśród imigrantów oraz osób z mniejszości etnicznych, wskazuje czynniki kulturowe, które mogą mieć wpływ na proces diagnozy tych zaburzeń. To kontynuacja tematu podjętego w publikacji pt. *Kulturowe aspekty niepełnosprawności*. W ostatnim rozdziale tej części Agnieszka Łyś podejmuje problematykę przemocy seksualnej. Zwraca uwagę na szczególnie trudną sytuację w tym zakresie osób z niepełnosprawnością. Pokazuje również znaczenie czynników kulturowych w podejściu do tego zjawiska.

W trzeciej części zbioru znajdują się rozdziały ukazujące emiczny rodzaj badań kulturowych, czyli prezentujących perspektywę przyjmowaną przez przedstawicieli danej grupy osób badanych. Dzięki temu mamy możliwość zapoznania się z opisem zjawisk, które w innym ujęciu byłyby trudne do wydobycia. Pierwszy rozdział tej części napisany przez Piotra Tomaszewskiego, Radosława Wierzchorka i Ewelinę Moroń opisuje perspektywę osób g/Głuchych, które muszą się mierzyć z zachowaniami dyskryminacyjnymi ze strony osób słyszących, przyjmujących ogólną formę audyzmu. Autorzy wnikliwie, poprzez podanie wielu przykładów, wprowadzają rozróżnienie na trzy główne odmiany tej formy dyskryminacji: audyzm indywidualny, systemowy oraz metafizyczny. Pierwszy dotyczy przekonań, że dana osoba jest lepsza poprzez sam fakt słyszenia, drugi opisuje sytuacje, w których osoby g/Głuche muszą się zmierzyć z systemem opartym na korzyściach wynikających ze słyszenia. Trzeci rodzaj opisywanej formy dyskryminacji odnosi się do definiowania człowieka i człowieczeństwa poprzez zdolność do mowy dźwiękowej.

Następny artykuł autorstwa Franka Silko, Mai Szymor oraz Ewy Pisuli jest unikalnym opisem świata widzianego oczyma jedenastoletniego chłopca z autyzmem. W tym przypadku wydobycie perspektywy emicznej było jednocześnie formą rehabilitacji opisanego dziecka. Wypowiedzi Franka powstały przy wsparciu terapeutki – Mai Szymor, która korzystała z metody ułatwionej komunikacji. W efekcie tych oddziaływań dowiadujemy się, jak wygląda wewnętrzny świat autyzmu, jak zmienia się podczas różnych oddziaływań terapeutycznych. Są to niezwykle cenne informacje, szczególnie dla praktyków pracujących na co dzień z osobami z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

Kolejne spojrzenie „od wewnątrz” prezentuje Anna Jaglińska, autorka rozdziału opisującego oceny, wrażenia i refleksje osób z niepełnosprawnością intelektualną, którzy zdecydowali się przyjąć rolę edukatorów – opisujących osobom sprawnym swój sposób funkcjonowania w świecie. Jest to przykład tego, w jaki sposób osoby niepełnosprawne mogą być ekspertami w zakresie własnej niepełnosprawności.

Adresatami publikacji są psychologowie, socjolodzy, pedagodzy, lekarze, pielęgniarki, pracownicy socjalni oraz wszystkie osoby zainteresowane kulturowym kontekstem zdrowia i niepełnosprawności.

Joanna Kowalska

Rafał Dziurla

Kamilla Bargiel-Matusiewicz